

Slavko Gordić

POETIČKA JEDNAČINA HUMORA I MELANHOLIJE

Selo moje malo (Gradska biblioteka, Novi Sad, 2005), po mome računu deseta knjiga Đorđa Randelja, predstavlja svoga autora u dvostrukom ljudskom i književnom svetlu. Prvo mu je svojstvo humor, drugo melanholija, ako je razdvajanje moguće i uputno. A da je, bezmalo, nemoguće i neuputno, govore gotovo svi književni leksikoni, u kojima, kao po pravilu, čitamo kako je humor smeh kroz suze, kako izvire iz afektivnih dubina ličnosti, kako podrazumeva razumevanje, saosećanje i setan blagonakloni smešak prema ljudskim slabostima, kako i humorista biva do izvesnog stepena ono čemu se sâm smeje. Prirodno, prirodno srodstvo humora sa melanholijom kao da nagoveštavaju i definicije koje ga određuju kao vic sa ljubavlju, odvajajući ga od duhovitosti, koja je više bezlična, te od ironije i satire, koje su lišene njegove blagosti, nezlobivosti i dobrostivosti, pa i od burleske i groteske, s kojima humor deli moć uočavanja i karikiranja neskladnosti, ali ne i sklonost cinizmu.

U ovakav žanrovski ram za sliku Randeljevog humora prožetog melanholijom valja, međutim, smestiti i poneku crtu koja nije nužno afektivna, pogotovo ne melanholična. Naime, nekim morfološkim i stilskim osobenostima kao da se Randeljev humor potpuno poklapa s još ponekim od osnovnih poetičko-žanrovskih zahteva koje ovo stvaralačko načelo obično podrazumeva. U tom smislu, jedno teorijsko određenje humora, iz pera Ive Tartalje, kao da je imalo na umu tad još nenapisano Randeljevo *Selo moje malo*. Ili stvar stoji obrnuto, pa je knjiga našeg sugrađanina, zakonito ili slučajno, verno ilustrovala teoretičerev model? Naime, Tartalja veli da humor obično uključuje metod pripovednih digresija, tzv. šendizam, zatim dijalektizam, kazivanje u prvom licu, te bogatstvo u "aluzijama koje iziskuju razumevanje i saglašavanje čitalaca". Svakom od ovih zahteva svaki će čitalac lako naći odziv u Randeljevoj knjizi. Kad je o digresijama reč, odmah se setimo kratkih i živih "izvanputica" o kućencetu, ćuranu, gusanu, maminom kombinovanom prašku, očevim dobrostivim suzama, tetkinim kolačima, rođačkim i komšijskim tortama i kompotima, te onih o prvi put viđenom liftu, klaviru i soliteru. (Srodstvo našeg savremenika sa Stevanom Sremcem, u pogledu bizarnog dara za detalj, tek valja istražiti). Ako je, pak, reč o dijalekatskom belegu ove proze, on lako – mada nenapadno – pada u oči, makar i prečuli izričit koliko i šaljiv piščev iskaz da je ovde posredi "tečni kački i južnobački književni jezik, šajkaškog dijalekta". Pripovedanje u prvom licu, opet, svakom ko zna Đorđa Randelja, iz milošte ponekad zvanog Ja-pa-ja, nije nikakvo iznenađenje. Šalu na stranu, moglo se i onih dvadesetak redaka *Beleške o piscu*, zarad poetičke doslednosti, sročiti u prvom licu. Najposle, nikome neće promaći ni bogatstvo u aluzijama, koje računaju s našim razumevanjem i saglašavanjem, bilo da su na delu natuknice lokalne ili epohalne, sportske ili muzičke, književne ili političke. Mada ove poslednje, zna Randelj, ne prolaze

baš uvek s punim "saglašavanjem čitalaca". Teorija je jedno, tzv. naša stvarnost nešto sa svim drugo.

Humor Đorđa Randelja, autora dveju knjiga o Bibliji, mogao bi – u drugoj prilici – dati nov podsticaj starim našim nedoumicama o poreklu i prirodi smeha. Čitali smo kako se Isus nikad nije nasmejao, kao ni Dante Aligijeri. Justin Popović, povodom Nušića, setno nagađa kako u činjenici da se samo čovek smeje "leži neka velika tajna. Možda jeziva i strašna. (...) Ima u smehu nečeg luciferskog. Izgleda, star je smeh koliko i greh." Tako otac Justin. Smeh u Randeljevom životopisu, međutim, nešto je drugo i drukčije. Igriv je, infantil, iskričav, paradoksalno-očučujući i otkrivalački, a u njegovom svetlu i svet i čovek poprimaju pre neko detinje i anđeosko negoli lucifersko obličje. Zna naš pisac, dakako, i za drugo lice stvarnosti, i za drukčije ljude i ljudske udese, ali je u *Selo moje malo* pripustio, uglavnom, "rajske duše", smrtnike nesavršene ali drage, bliske, nezaboravne. Nije drukčije ni moglo biti u ovim "fragmentarnim uvodima u Veliku Knjigu o Detinjstvu", kako je spis imenovan u jednom samo naoko šaljivom autopoetičkom komentaru. Nije, doista, ni moglo drugačije biti ako su detinjstvo i zavičaj, kako negde veli Sioran, uvek utopija srca, utopija koju srce izmišlja, jastuk za sve naše vasseljenske umore.

Naknadna svest o tim potonjim našim umorima senči svaki iskaz u ovoj knjizi, ali njen humor i njena igrivost ne bivaju njome poreknuti. Oni su joj lekovita protivteža, spasonosna negacija. U toj ravnoteži tzv. metafizičkih kvaliteta ukazuje se, rekao bih, dragoce-no svojstvo zrelosti našeg pisca i njegovog, svojevrsnog, romana o odrastanju.

Podrobnija strukturno-stilska analiza otkrila bi, pretpostavljam, u ovom delu dva preovlađujuća obrasca humorističkih iskaza. Prvi bih označio kao munjevit humoristički obrt, dosetku kazanu u svega nekoliko reči. Tih *randeljizama* puna je ova knjiga, lako se prepoznaju i pamte po karakterističnim, iskošenim i kapriciozno-alogičnim obasjanjima i prosevima. Istrgnuti iz konteksta, ovi skazi gube podosta na svome dejstvu, ali osim citata i parafraze nema drugog načina da ih, ovde i sad, kako-tako predočimo. Pisac, elem, ne voli figuru afektirane skromnosti, pa će svoju knjigu o svome detinjstvu nazvati "apsolutno neodoljivom". Zato, međutim, na tolikim drugim mestima, voli smeh na sopstveni račun (*Selbstironie*). "Uvek me je život šibao sa svih strana, pa vidite i sami", tako je prokomentarisao rođenje sestre, taj "tako važan događaj, gotovo ravan izgonu iz raja". Otac će je više voleti, možda upravo stoga što sina duže poznaje. Sa sličnom, vedro-tužnom neumoljivošću autor konstatuje kako je samo neka velika muka mogla naterati nastavnike da njemu drže privatne časove muzike i da su Pogorelićev dolazak i njegov, Randeljev, odlazak sa umetničke scene predstavljali, i jedno i drugo, "veliki korak napred za jugoslovensku muziku". Naš pripovedač sa istom, spasonosnom otvorenošću – jer "izraz je isceljenje", ako je verovati Krleži – kazuje i svoje ljubavne rane jade, posebno trenutak od koga je počelo novo računanje vremena, "kad je ono Đoleta Popinog nasred škole na velikom odmoru istukla devojka". Ako bismo sad, "u roku od odmah", randeljevski rečeno, morali izdvojiti još samo jedan primer, odlučili bismo se za iskaz: "Sve što je dobro, nije novo, a sve što je novo, nije dobro." Ovom nazovi-refleksijom, mudrom koliko i smešnom, praćen je opis pripovedačeve bake koja uvek zahvaljuje Bogu kad čuje da nema ništa novo.

Ovaj nas detalj uvodi u priču o drugom strukturno-stilskom obrascu Randeljevog humora. Priču moramo skratiti, pa ćemo reći tek toliko da su sad na delu ne obrti, ili došetke, već prizori, razuđeni i upečatljivi, sa svojom sižejom okosnicom i junacima, ili antijunacima. Humor je ovde redovno nerazlučiv od optike i tehnike *očuđenja*, koje su – kao osnovni umetnički postupak – prvi proučili ruski formalisti. Oneobičavanje naš pisac nije mogao izbeći – sve i da je to hteo. Dete detetom, najposle ili ponajpre, i čini čuđenje. Malog Randelja u malom selu čudili su i izluđivali svojom nedokučivošću odrasli ljudi, roditelji, susedi i rođaci, filmovi, glumci i ostali "svetski ljudi", te spratni autobusi, radio-emisije i, posebno, dnevne novine koje, kako ga je otac uveravao, noću sama piše i štampa a danju raznosi po kućama tetka Stana. Ukratko, ako je mladost doba očajanja, kako bi rekao Lorens Darel, onda je detinjstvo doba velikoga iščuđavanja. U tom pogledu uz sva druga srodstva, Randeljevo *Selo moje malo* kao da prepoznaje svoga pretka i u Čika-Jovi Zmaju i njegovom pesništvu za decu.

Melanholija, koju smo označili kao drugo svojstvo, drugi bitan tonaliteta ove knjige, prožima u većoj ili manjoj meri svaki od njenih dvanaest segmenata, posebno njihove zaključne rečenice. Naratološko razlikovanje *ja* koje priča od *ja* o kome se priča, kao i vremena pričanja od vremena priče, u Randeljevom slučaju istovremeno označava i razdaljinu između melanholije i humora. Pedesetogodišnjaka koji priča o svome detinjstvu i dečastvu više ne greje negdašnje sunce nade i vedrine, osim upravo u času kad, pišući i sećajući se, pokušava da "unatrag odmota", pa tako možda i ponovo proživi minulo vreme. Vreme prvobitne svežine, bujnosti, začudnosti i svakojakih "fascinacija", sad nam tako dragih, makar i ne zaboravili kako su nas umele raspametiti, pa i pozlediti.

Selo moje malo čitamo kao živu i neposrednu ispovest, ispričanu u jednom dahu, s lakoćom i nepretenciozno. Samo njen autor, kao nesuđen muzičar i potvrđen pisac, zna, međutim, koliko minulog rada podrazumeva njena prividna jednostavnost. I koliko medijskog i spisateljskog iskustva. Pa čak i izvestan "danak u sreći", kako stoji u jednoj pesmi o pesmi Veljka Petrovića.

Autor, takođe, bolje od nas zna i ko su mu srodnici i susedi. Ipak ćemo se usuditi – mada se još Dučić srdio na kritičarska "fatalna i razorna upoređenja" – da ustvrdimo kako nas neke Randeljeve poente podsete na Zmajeve šaljive pesme i pesme za decu, njegovo oko za pojedinost na već pomenutog Sremca, žanrovski postulat vedrog životopisa na Nušićevu *Autobiografiju*, a poetička jednačina humora i melanholije na Čopićevu *Baštu sljezove boje*. Sjajan fragment o Loli i Kusi priziva, pak, u sećanje neke divne priče Veljka Petrovića o životinjama. Ambijentom i tzv. lokalnom bojom Randeljevo *Selo moje malo* odaje, možda, i blizinu s njemu dragom prozom Dragomira Popnovakova i Boška Ivkova.

Za kraj, ipak, ostavljam nagoveštaj o bliskosti s jednim umnogome zaboravljenim piscem. Mislim na Jovana Subotića i njegove uspomene na detinjstvo u Dobrincima, pisane 1881. Randeljeva knjiga, okrenuta već i naslovom Kaću i kaćkom detinjstvu, kao da naknadno overava Subotićevu tezu: "Na selu je život čoveka dublji, u gradu širi. (...) Selo odgaja pesnika duše, grad razuma". Druga je srodnost u činjenici da su oba pisca sveštenički sinovi, i da obojica s mnogo šaljive srdačnosti opisuju svoje očeve. Koji su, opet, u oba slučaja sušta blagost i pitomost. Subotićevu ocu najžešća psovka je bila: "Huncute jedan!", a Randeljevom: "Id' u peršun". Pazite, oba pisca vele: "najžešća psovka".

I tako – nek ovi detalji u znaku familijarne veze priče sa životom budu i kraj moje priče o novoj Randeljevoj knjizi, punoj doživljaja i opažaja iz živog života, čudesnog i jednostavnog. Ostaje nam da mu poželimo, posle mladosti proživljene za sećanje, dug spisateljski život od sećanja. Ionako nas, kako bi rekao Seneka, "u pedesetoj ne zovu pod zastavu, a u šezdesetoj ne zasedamo više u senatu".

(Reč na predstavljanju knjige u Ogranku SANU u N. Sadu, 11. maja 2005.)